

Oláh Sándor

## „FRANCZIA HARCZTÉR”

– *A homoródalmási Pap János visszaemlékezése az 1918. novemberi leszerelésről* –

**A** homoródalmási Pap János (1893–1981) az első világháború végén a nyugati fronton teljesített szolgálatot. A harctéri események utolsó éjszakájának traumatikus élményét és leszerelésének történetét 73. életévében, 1966 januárjában írta le, minden külső indíttatás nélkül. A megrendítő élményeket, a leszerelése és hazatérése egy hónapja alatt megélt tapasztalatait emlékezete rögzítette. A szövegalkotás kidolgozottsága, gondos, pontos megformálása arra utal, hogy traumatikus tapasztalatairól sokszor beszélt a családban, a szomszédságban, a szokásos vasárnap délutáni kapuk előtti kiülések alkalmával, vagy téli estéken a kórusban. „...Azonnal indultunk, az a nap éppen vasárnap volt, November 3-a...” indítja leszerelésének írott történetét, és közel fél évszázad múltán nem tévedett, a számítógép öröknaptárjával igazolható, hogy 1918. november 3. valóban vasárnapra esett.

Pap János földműves családban született, szeretett volna továbbtanulni, emlékezéseiben megrovóan idézte fel, hogy az akkor épp bíróságot viselő apa – bár jelentős birtoka volt – sokallotta az iskoláztatás költségeit. Így Pap Jánosnak is a földműves sors jutott, a kollektivizálásig családjával birtokain gazdálkodott. A falu társadalmi életének, közösségi eseményeinek fontos résztvevője volt: a közös ünnepléseken, közös munkavégzéseken – lakodalmak, keresztelők, temetések, istentiszteletek, kalákák – szokásos köszöntő, köszönő, az eseményeknek az ő megfogalmazásában *formát* adó, rövid szónoklatok mestere volt. Úgy is felfogható, hogy önkéntes társadalmi szolgálatot végzett, e tudásának indítékait így fogalmazta meg: „Úgy szeretöm, az ilyen küsebb gyülekezetökbe valahogy neköm úgy jó örökké, én úgy szólhatnám, én úgy beszélhetném, valóságos akaratom, vágyam neköm, mert ha ez nem vóna, akkor én nem tudnék beszélgetni. Ez valóságos vágyam neköm, megteremtötte az Isten bennem, hogy olyan szókimondó vágyam van, hogy nyilvánosságra akarom hozni, s az jó es töllem ilyen esetökbe.”

Pap Jánossal 1978-ban két alkalommal beszélgettünk családjáról, gyermekkoráról, életútjáról, társadalmi szerepeiről.<sup>1</sup> Elmondta bíráló véleményét a világ folyásáról (a pazarló kollektív gazdálkodásról, a vallásgyakorlás és a személyközi kapcsolattartás formáinak változásairól). Ekkor fogadott bizalmába és másolásra átadta az utolsó harctéri napot követő veszedelmes éjszakájának és leszerelésének élményeiről írt, alább közölt emlékezését.

Ebben a visszatekintésben egyik fontos szempont a *megemlékező kegyelet*, az áldozatok felejtetlenségéhez való egyéni hozzájárulás. Az utolsó éjszakán elesett bajtárs méltó végtisztessége, az emlékére állított feliratos-fényképes keresztfa az idegen földön, jeltelen sírokban porladó esetekre is emlékeztet. Úgy véljük, Pap János a felejtés ellen rögzítette írásban megrendítő élményeit: „A felejtést a keretek megváltozása, az életfeltételekben és a társadalmi viszonyokban beállt fordulat váltja ki” – írja Jan Assmann kultúrhistorikus.<sup>2</sup> Pap János életideje alatt is jelentősen megváltoztak közvetlen környezetében is a társadalmi viszonyok. A hagyományos életvilágok kereteit szétrombolta a modernitás: a szocialista modernizáció véglegesen felszámolta a hagyományos paraszti életformát. A falusi embereket az ipari munkavállalás elszakította „múltjuktól, hagyományaitól, s leértékelte az idős emberek tapasztalatait is. A fiatalok nem tartottak többé igényt az idősebbek tapasztalataira, egész életük során gyűjtött ismereteire. A generációk között szakadás keletkezett, az egyének számára korábban belátható és átélhető folytonosság megtört...”<sup>3</sup> A nemzedékek között keletkezett szakadás legfontosabb összetevői a közös tapasztalásterek felszámolódása – amelyben a közös élmények születtek –, a kommunikációs szakadékok, a világ dolgaira vonatkozó értelmezési különbségek keletkezése, a különböző életterekben, eltérő kapcsolatrendszerekben és érdekeltségi körökben élő egyének között. Mivel az emlékezet kommunikációban él és marad fenn, ha ez utóbbi megszakad, illetve ha a kommunikációban közvetített valóság vonatkoztatási keretei változást szenvednek vagy akár elenyésznek, a következmény a *felejtés*. „Ahhoz, hogy egy emlék ne merüljön feledésbe, a biografikus emlékezetből át kell

1 A magnószalagra rögzített beszélgetésekből részleteket használtunk fel a *Rituális beszéd a homoródalmási temetésen* c. dolgozatunkban. (*Néprajzi Látóhatár*, 1996. 3–4 sz.)

2 Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 2004, Atlantisz Könyvkiadó, 219.

3 Kuczi Tibor: Társadalomsakk. In *Replika*, társadalomtudományi folyóirat, 1998. június, 30. sz. 43.

kerülnie a kollektív emlékezetbe.”<sup>4</sup> Emlékei kései rögzítésekor talán Pap Jánost is ezek a megfontolások vezették: közösségi térbe helyezni a megrendítő élményét: a felejtés ellen. Lehet, hogy traumatikus élményei leírásával szabadulni is akart azoktól: „az írás az emlékezet kihelyezésének egyik formája. Ezáltal felszabadít az emlékezetben való őrzés kényszere alól” – írja Keszeg Vilmos.<sup>5</sup>

Pap János nem csak a kegyeleti megemlékezést tartotta fontosnak, sejteti a *veszteségérzést* is, azt, amellyel a harcterekről, hadifogolytáborokból hosszú esztendőök elmondhatatlan szenvedései után az új országhatárok közé épségben hazaérkezők megélték az új viszonyokat. (Oláh Sándor)

„1966. I. 26.

*Francia harctér*

1918 November 2

*Amikor a reggeli parancskiadásra a tiszti lakás előtt összegyűltünk a levágott gyéres bükkerdő szélén, a borongós késő őszi napon, a fákról lehullott sárga falevelekre az elmúlt éjjeli esőnek a fák ágaira ragadt vize lassú cseppekbe hullott alá, a ködös őszi nap reggelén olykor-olykor varjú sereg repült át felettünk, amely le-le szállott az erdő szélén levő szántóföldekre, aztán újra nagy kározással tovább repültek.*

*Mi, amikor sorakoztunk, halkan beszélgettünk egymás között, hogy vajon milyen parancsot kapunk, mert az elmúlt napokba német tisztek járogattak a mi tüzérségi állásainkba, akik a mi tisztjeinkkel hosszas beszélgetéseket folytattak. És aztán jött a battri kommandánt (ütegparancsnok), a főhadnagy úr és kiadta és felolvasta a napi parancsot.*

*Napi Parancs 1918 November 2.*

*A mai naptól kezdve beszüntessük a három héten keresztül folytatott, föld alatti fedezék, azaz úgynevezett kaverna ásás munkálatait, mert parancs jött az Ezredtől, a Regimenttől, hogy napok múlva itt hagyjuk az állásainkat. És két hónapi tartalékba, azaz pihenőre megyünk Szép Erdélyországba, Kolozsvárra.*

*El lehet gondolni, milyen boldog örömmel és biztató reménységgel telt el a szívünk, a lelkünk, hogy megszabadulunk, habár két hónapra is arról a helyről, ahol minden napon a halál leselkedik reánk, örömkönnyekkel telt meg a szemünk, amikor egymásra néztünk, nem akartuk hinni a főhadnagy úr szavait. Akkor még nem tudtuk, hogy csak egy napunk van a harctéren, azt majd csak később tudtuk meg. Azonba a parancsnak más tartalma is volt, és pedig az, hogy a mai napon*

4 Jan Assmann: i. m. 214.

5 Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Egyetemi jegyzet. KJNT-BBTE. Magyar néprajz és antropológia tanszék, Kolozsvár, 2008, 85.

a délutáni órákban löni fogunk 6 ágyúból, parancsra lövünk, mint mindig, máskor is úgy volt, és most is úgy lett, leadtunk egy-egy ágyú, úgy hat vagy hét lövést, többet nem és eltelt a nap és estefelé lett. És akkor megint esti parancskiadás volt, az volt a parancs, hogy az elkövetkező éjszakán megint löni fogunk, este 10 órától hajnali 3 óráig le kell adni 60 lövést, azonba béeseteledett és eljött a vacsora kiosztás ideje. Jó vacsorát kaptunk, kávé, vaj, rumot, 1-1 liter bort kiosztottak, tiszti cibakot, mindenféle tartalék élelmet, voltunk 14-en a mi lakásunkban két ágyútól való legénység. A vacsora után kezdtünk mulatni, volt italunk elég, időnk is volt, amíg elérkezett az esti 10 óra, a késő őszi esték már hosszabbak voltak, mint nyáron. De a mi mulatságunk nem tartott sokáig, mert lehetett úgy 8 vagy fél kilenc az óra, amikor a francia szomszédok két nehéz ágyúból két hatalmas gránátot oda lőttek, az egyik a mi lakásunk eleibe nem messze esett, a más vagy 20-25 méterre hátrább. Az első két lövés után a főhadnagy és még két hadnagy kirohantak a tiszti lakásból és tőlünk nem messze az állásainktól az erdő között egy út vezetett a közeli erdőn át az országútig, amely lehetett 3 kilométerre tőlünk, onnan még volt két kilométer, ahol a mi mozdonyállásunk és a lovak voltak, a tisztek odáig futtak, illetve mentek, mert örökké nem futtak. A főhadnagy úr azt kiáltotta az útról, a sötét éjszakából: tűzmester!! a legénység menjen a földi fedezékekbe, a kavernákba, volt két kavernánk, és ügyeljenek magokra és azzal elmentek a tisztek, maradtunk magunkra a tűzmesterrel.

És hogy a tisztek elmentek, mi is kivonultunk a lakásból, bementünk a kavernákba, de a tűzmester és a tisztiszolga nem jöttek bé velünk a kavernákba, az ellenség minden öt-hat percbe lőtt mindig két ágyúból mind csak oda, ahol mi voltunk, az ágyúk eleibe vagy közébe, vagy a hátunk megi. Még vagy kétszer lőttek, de mi nem is tudtuk, hogy a tűzmester és a főhadnagy legénye, a tiszti szolga nincsenek a másik kavernába, amely tőlünk lehetett 30-40 méterre. Egyszer csak nagy jajgatás hallatszott kint az ágyúk felől és mindjárt kiáltottunk a túlsó fedezékbeliekhez, hogy mi történt, ki jajgat olyan nagyon és azok azt kiáltották, hogy ők nem tudják, akkor még ők sem tudták, hogy a tűzmester úr és a tiszti szolga kint maradtak. Akkor én másodmagammal kijöttem a kavernából és a megsebesült tisztiszolgát, aki tőlünk lehetett csak három lépés távolságra, azonnal felvettük és bevittük a fedezékbe, ahol ott volt egy szanitéc szakaszvezető és volt neki sebkötöző kötszer. De az nem volt elég a kötözéshez, azon kívül minden tűzérnek volt az ujjasanak a bal zsebibe bevarrva két kis csomag kötszer fásli és vatta és mind előszedték és azt is mind felkötözte, de a tűzér tiszti szolga legalább húsz helyen meg volt sebesülve. Akkor megint lőttek és ahogy a lövések elmúltak, megint kijöttünk hárman, hogy a tűzmestert megkeressük, mert azt mondta a tiszti szolga, hogy ott volt a tisztek lakásába, vele együtt. A tisztalakás, ahol állott, a helyén egy hatalmas nagy gödör volt, amelyet az oda lőtt egyik ágyúgolyó csinált, ott kellett keresnünk a mindenki által szeretett drága jó lelkű tűzmesterünket az összevissza hányt föld alatt, de hamar nem találtuk és már megint lőttek és bé

kellett szökni a fedezékbe, amíg a lövések elmúltak és akkor újra kijöttünk és megint kerestük, de gyorsan kellett mozogni, mert közelgett a lövés ideje. Én voltam a három közül, aki megtalálta, nem volt nagyon sok föld rajta és kitakartuk és ott hagytuk, akkor azonnal telefonáltunk a Prócznistelungba<sup>6</sup>, ahol a lovak, a konyha és a trénszekerek voltak, hogy van egy sebesültünk és egy halottunk, a főhadnagy úrék ott voltak, ahol a lovak és a konyha volt és azonnal beküldöttek egy szekeret, amely elvitte a sebesültet és a halottat. A legközelebbi faluba volt egy német kórház és oda letették mind a kettőt, akkor lehetett úgy éjfél idő. És mi visszamentünk a fedezékbe és ott vártuk a hosszú éjszakának a végét, a bizonytalanságot, az életet vagy a minden pillanatban megérkező halált, amely mind ott leselkedett körülöttünk, hiszen csak egy gránát esett volna a gödörbe, ahol tizennyolcan voltunk, egy sem maradt volna életbe. De a Gondviselő Isten, akihez imádkoztunk minden pillanatba, hogy szabadítson meg s talán imádkoztak értünk Édes apánk, szerető drága édes jó anyánk, hogy haza jöhessünk épen egészségesen, hogy újra viszont lássuk egymást.

És amikor oszladozni kezdett a sötétség és a hajnalnak bíbor piros színe megjelent a keleti égen, amely mint a Betlehemi fényes csillag, amely örömet hirdetett a nyájukat őriző pásztoroknak, nekünk is szabadulást hirdetett, mert lassan-lassan világosodni kezdett és a halált hirdető ágyúzás meg kezdett szűnni. Még vártunk, nem mertünk künn a föld színén mozogni, hogy megint lőnek, és teltek a percek, letelt kétszer háromszor annyi idő, mint azelőtt a lövés közötti idő és egyre jobban világodott. Egyszer csak teljesen beszüntették az ágyúzást, amit olyan régen remegő szívvel vártunk, elhozta az Isten a mi Atyánk. És akkor azonnal jöttek a lovakkal bé az állásba, hol az ágyúk voltak és gyorsan azonnal fel prócoztuk az ágyúkat<sup>7</sup> és gyors hajtással elhajtottunk visszafelé, oda, ahol a konyha és a lovak voltak, és ott megkaptuk a reggeli kávé. Ott voltak a tisztek, a főhadnagy, két hadnagy és a zászlós, egy tiszthelyettes, két tűzmester és a többi lovászok s a trén legénysége, amikor megérkeztünk. A főhadnagy könnyes szemmel kérdezte, hogy azután nem lett-e több baj, sebesülés vagy halál.

Ott csak addig időztünk, amíg megittuk a kávé és összepakoltunk és azonnal indultunk, az a nap éppen vasárnap volt, november 3-a és azon a nap jöttünk úgy 17-20 kilométert és estefelé megállottunk egy faluba és oda beszállásoltak a házakhoz, ott már otthon volt a lakosság, az már a front megetti hely volt, nem hadszíntér, ott voltunk, ott háltunk három éjjel.

November 4-én, hétfőn a főhadnagy úr egy szekeret és tüzért visszaküldött ahhoz a kórházhoz, ahol elhagyták volt a meghalt tűzmestert és a tiszt szolgát, azért, hogy hozzák el a halottat, hogy mi temessük el. Éppen jókor mentek, délelőtt, mert délután már eltemették volna, és meghozták délután a tűzmestert, a halottat a templom tornácán felavataloztuk, másnap kedden délután volt a temetés, rendes

6 Az ágyú előtt haladó kocsik állomáshelye.

7 A kocsik után kötötték az ágyúkat.

harangszóval, ott volt a temetésen a battri(üteg), kettő és a battri 3 összes tisztjei, a legénység az összes, két ütegtől. Egy német katonabanda adta a temetési gyászindulót, egy tábori lelkész tartotta a végtisztességi szertartást és úgy temettük el a mi jószágos szívű felejthetetlen tűzmesterünket, amit s akit soha nem felejték el, amíg élek.

A temetés a templom kerítésébe volt, mert ott volt a falusi rendes temető, egy cserefa keresztet állítottunk fel és egy fényképet véstünk a keresztfába, hogy ha valamikor arra felé jár egy magyar ember, olvassa el, hogy itt nyugszik egy tűzér őrmester, akit a háború legutolsó éjszakáján lőtt agyon az ellenség.

Másnap reggel parancs jött az indulásra, hogy jövünk békébe nyugat Németország felé. Mielőtt azonban elindultunk volna, visszamentünk a temetőbe, letérdeltünk a frissen felhompolt sírra és átöleltük a keresztjét és egy utolsó Isten hozzád mondtunk annak az embernek, annak a bajtársnak, aki tanácsot adott, aki irányított, aki utat mutatott és aki vigasztalni tudott sokszor, nehéz helyzetünkbe. Különösen támadás előtt, mikor látta, hogy olyan szomorú ábrázattal, olyan bizonytalanságba vagyunk egymás között, eljött, hogy reménységet és biztatást öntsön a szívünkbe, lelkünkbe, hogy ne féljünk, mert velünk van az Isten. És amikor kijöttünk a temetőkapun, akkor már indulásra készen állott a Battri, a lovak be voltak fogva az ágyúk elé, a legénység sorakozva volt, a mi hátizsákjaink is fel voltak pakolva az ágyúkra és akkor még egyszer visszaneztünk a templomkerítésre, ahol a temető volt és a szemünkből könnyeket törültünk ki, hogy nem jó velünk a bajtársunk, akit a legjobban szeretünk, az egész legénység.

És akkor elindult a menet, El-szász Lotharingia átutazására gyalogszerrel jöttünk, mert vonatot nem adtak, mert a vonatok hadi fel-szerlést szállítottak Németország belsejébe. Minden nap jöttünk reggeltől estig, vagy estefeléig és minden éjjel megháltunk egy faluba, vagy városba és más reggel utaztunk tovább, mind addig amíg átjöttünk egy falu végén a Rajna folyón, amely akkora nagy folyó, mint a Duna Budapestenél. De akkor már az elindulásunktól számítva a huszonhatodik nap volt és azt még meg kell említenem és megírom, hogy minket a civil lakosság olyan nagy szeretettel fogadott, olyan szíves jó indulattal voltak, mintha gyermekeik lettünk volna, úgy elláttak este, amikor megérkeztünk, s reggel, amikor indultunk el. Leírtam amikor a Rajnán átjöttünk, a legelső faluba megálltunk, akkor még velünk voltak az ágyúk, a lovak és a felszerelésünk és az ott tartózkodásunk ideje alatt, amely három napig tartott, azalatt leadtunk minden hadi felszerelést, mert az a terület már Nagy Németország földje volt. Abban a faluban három templom volt és mind a három templom tornyába meghúztak minden harangot, amely 3 óra hosszúságú tartott annak az emlékre, hogy végre valahára 4 esztendő és 3 hónapi szüntelen harc után a hadviselő hatalmak megkötötték a fegyverszünetet.

Akkor a harmadik napon adott a Német állam vonatot és a legénységnek 50%-a illetve fele vonatra ült és úgy indultunk el Bécs felé és Magyar ország irányába, Bécsbe 1 napig állott a vonatunk, nem akartak beengedni Magyar ország területire,

hol ott nekünk nem volt semmi hadi felszerelésünk és a tiszt urak mégis addig jártak, jöttek mentek a parancsnokságokra, amíg végre valahára este kiengedték a vonatot a pályaudvarról, azzal a meghagyással, hogy nem mehetünk az ország fővárosa felé, hanem más vonalon jövünk, úgy is lett, nem hoztak Budapestre. Azon az éjjel valahol a Dunántúli dombos vidéken hoztak át a Dunán és másnap reggel úgy érkezünk meg Kolozsvárra és ott szereltünk le a tüzer kaszárnyába. Akkor már Deczember 7-ike volt, azaz a 35. nap és Kolozsváron csak annyit időztünk, amíg a leszerelés megtörtént, a leszerelési igazolványunkot kiadták, de akkorra már este lett, este indult egy vonat Brassó és Bukarest felé és azzal a vonattal jöttünk a Kaczai és a Homoródi állomásra és akkor már minden állomáson román katonai őrség volt, amely szolgálatot tartott.

Mi haza érkezünk Deczember 8-án, örvendtünk, hogy megláttuk a rég nem látott szülő földet s megtaláltuk életbe a mi drága jó szülőinket, akiktől olyan rég elszakadtunk egymástól és ők is úgy örvendettek vagy talán még jobban, mint mi a haza érkezésünknek. Elhagytuk a harczmezőt, ahol az ágyúk minden napon szóltak, a gép puskák kattogását, a fegyverek ropogását, a sebesültek jajkiáltását haza jöttünk de valami úgy fáj nekünk, mert nem ilyen jövésre számítottunk a háború alatt – úgy voltunk, mint akinek nagy tervei, biztató reményei valának az eljövendő idők iránt, de a mi reményeink nem teljesültek, álmaink nem valósultak meg úgy, ahogy mi gondoltuk, de hiába az ember tervei sokszor nem válnak valóra az életbe, de az a fő, hogy haza jöttünk és itthon vagyunk.

Befejezésül megemlékezem azokról a bajtársakról, akik nem jöhettek velünk haza, akik ott porladoznak a különböző idegen országok vérrel öntözött csata mezein, hiába várja a hűséges feleség a férjet, a gyermek az édesapát, a testvér a testvért, az Édes apa és Édes anya a fiát, mert soha többé vissza nem jönnek. Szenteld meg azoknak porait, akik a haza védelmében hullatták vérüket, adj nekik csendes békés pihenést az idegen földbe, a hozzá tartozók szereteteinek adj vigasztalást.

Minket pedig, akik még életbe vagyunk, áldj meg, védj meg kegyelmeddel, hogy még dicsérhessük szent nevedet. Légy mi velünk szerető Atyánk, édes Istenünk mind életünkbe, mind halálunkba, szent fiad nevébe kérünk Atyánk hallgass meg ámen.”